

Ernestyna Szpakowska*

OD MIASTA MODERNISTYCZNEGO PO RIZOMATYCZNE – JAPOŃSKIE STRUKTURY METABOLISTYCZNE I POSTMETABOLISTYCZNE

FROM THE MODERN CITY TO THE RHIZOME ONE – JAPAN METABOLISTIC AND POSTMETABOLISTIC URBAN STRUCTURES

Lata sześćdziesiąte dwudziestego wieku na gruncie japońskim to okres zarówno nagłego wzrostu gospodarczego, jak i odbudowy kraju po zniszczeniach drugiej wojny światowej. Grupa japońskich architektów, działających w tym okresie, zwanych metabolistami, a także następujących po nich postmetabolistów, odpowiadała na powyższe zagadnienia poprzez propozycje utopijnych wizji struktur wielkoskalowych. Początkowo jeszcze w niewielkim stopniu odbiegające od utopii modernistycznych (wizja Zatoki Tokijskiej Tange, 1960), z czasem stawały się one organicznymi, heterogenicznymi systemami pozbawionymi hierarchii, kwestionującymi postulaty architektury i urbanistyki klasycznej (Isozaki, *City in the Air*, 1967). Wizje metabolistów i postmetabolistów nie tylko odpowiadały teoretycznym modelom Christophera Alexandra („miasto-drzewo”, „miasto-kratownica”) oraz pojęciu „miasta rizomatycznego” Deleuse i Guattari, ale wykazują też bliskie podobieństwo do prac Peter’a Cook’a i grupy Archigram (miasto „plug-in”).

Słowa kluczowe: miasto-patchwork, miasto-drzewo, miasto rizomatyczne, metabolisci

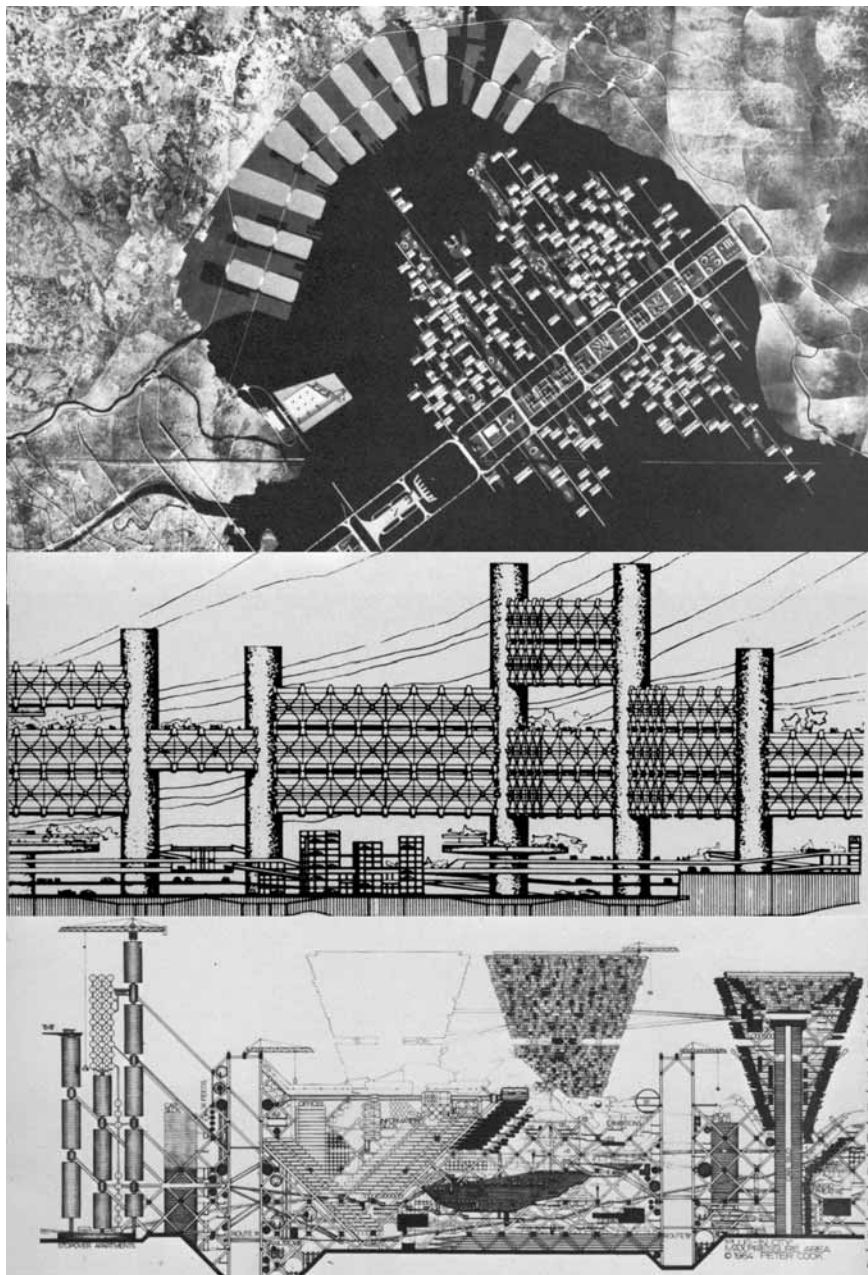
1960s in Japan were the years of sudden industrial growth and reconstruction of the country. The group of Japanese architects calling themselves metabolists and their successors – postmetabolists referred to the problem by creating large-scale, utopian schemes. These were initially essentially functional and only a little more complex than a conventional modernist utopian vision (Tange’s Tokyo Bay, 1960) but with time developed into organic, ahierarchical system, diverse and liberated completely from notion of traditional architectural and urban principles (Isozaki’s *City In the Air*, 1967). These metabolists’ and postmetabolists’ visions not only corresponded with theoretical models of Christopher Alexander (tree-city, semi-lattice city) and Deleuse and Guattari (rhizome city) but also were surprisingly similar to the works of Peter Cook and Archigram (plug-in city).

Key words: patchwork-city, tree-city, rhizome-city, metabolists

* Szpakowska Ernestyna, mgr inż. arch., Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Projektowania Architektonicznego.

1. K. Tange & URTEC, Zabudowa Zatoki Tokijskiej / Tokio Bay 2. A. Isozaki, Miasto w powietrzu / City In the Sky 3. P. Cook, Plug-in City

Miasto-patchwork

Tokio lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku – okresu największego wzrostu gospodarczego Japonii – podnosiło się z popiołów drugiej wojny światowej. W przeciwieństwie jednak do miast europejskich, jego odbudowę przeprowadzano bez próby zachowania tkanki i budynków historycznych, czy też nawiązania do nich przy tworzeniu nowej zabudowy. Powstały w efekcie eklektyczny zlepek różnorodnych struktur – *miasto bez charakteru, coś jak zamek Franza Kafki* [1] – zyskał określenie miasta-patchworku. Pojęcie powyższe określa strukturę bez wewnętrznego związku komponentów – takich jak elementy przestrzeni publicznej czy budynki – oraz ich hierarchizacji. Powstałe przy okazji prób interwencji metaboliczne i postmetaboliczne wizje przestrzeni urbanistycznej coraz bardziej oddalały się nie tylko od tradycyjnego pojęcia estetyki architektury, ale także funkcjonalizmu higienicznej utopii europejskiego modernizmu 20-lecia międzywojennego, w efekcie doprowadzając do zastąpienia linearnych relacji czasoprzestrzennych „labiryntowymi” – torując drogę anarchicznemu, postmodernistycznemu „miastu bez organów” [2], a także zaczątkom miasta wirtualnego, *event-space* [3].

Miasto-drzewo

W roku 1960 grupa młodych japońskich architektów, występująca pod szyldem metabolistów, ogłosiła swoje zaangażowanie w proces kształtowania ówczesnej urbanistyki [4]. Uznając wzrost populacji miast japońskich oraz gwałtowną industrializację kraju za czynniki wywierające znaczący wpływ na formę przestrzeni urbanistycznej i architektonicznej, twórcy opowiedzieli się za ukształtowaniem zupełnie nowych relacji pomiędzy ludzkością i technologią. *W przeciwieństwie do architektury przeszłości, współczesna architektura musi być zmienna, ruchoma i ... zdolna sprostać zmieniającym się wymogom czasów współczesnych. To, co jest konieczne, aby odzwierciedlić*

dynamiczną rzeczywistość, to nie ustalona, statyczna funkcja, ale raczej taka, która poddawać się może metabolicznym przeobrażeniom... Musimy przestać myśleć w kategoriach funkcji i formy, a pomyśleć za miast tego w kategoriach przestrzeni i zmiennej funkcji [5].

Formą pozwalającą metabolistom zrealizować założenia programowe ich urbanistyki miała być megastruktura – mieszcząca w sobie wszystkie funkcje miasta (lub jego części) – *element krajobrazu stworzony przez człowieka* [6]. Oprócz swojej multifunkcjonalności, megastruktura odpowiadać miała na potrzeby metabolizmu jako system wydajny (pod względem powierzchni zabudowy i użytkowej), a także łatwo „przystosowujący się”, pomimo bezustannych przekształceń pozostający w równowadze i zachowujący porządek wizualny.

Analizując zagadnienia transformacji elementów miasta, takich jak: szybkość i częstotliwość ich przemiany, Kenzo Tange stworzył pierwszy projekt megastruktury – zabudowę Zatoki Tokijskiej [7]. Funkcjonalnym i kompozycyjnym „szkieletem” koncepcji miał być jego system komunikacyjny: droga szybkiego ruchu, wiążąca planowaną część Tokio z istniejącym. Droga ta z kolei za pomocą bezkolizyjnych skrzyżowań łączyć się miała z poprzecznymi ulicami dojazdowymi. Oparcie projektu na infrastrukturze drogowej wynikało z przekonania, iż właśnie inżynierskie budowle komunikacyjne (zapory, przystanki, autostrady, mosty), jako wymagające sporych nakładów pracy i kapitału tworzone są z mozołem, z założeniem ich długowieczności. Wypełnienie natomiast tej komunikacyjnej i konstrukcyjnej kraty (o module 200 m) – jednostki mieszkalne i zabudowa użyteczności publicznej – podlegają ciągłym transformacjom.

Miasto-kratownica

Szkielet – czy też pień – głównego kanału komunikacyjnego planowanej Zatoki Tokijskiej wraz z po-

przecznymi drogami dojazdowymi – gałęziami – oraz wymiennymi elementami wypełniającymi – liśćmi – tworzyć miały strukturę wyraźnie przypominającą drzewo [8]. W eseju z roku 1965 *A City is not a tree* Christopher Alexander skrytykował metabolistyczny model kreowania miasta jako „sztuczny”, taki w którym *sprzedajemy człowieczeństwo i bogactwo żywego miasta za koncepcyjną prostotę, przynosząc korzyść jedynie projektantom, planistom, administracji i deweloperom* [9]. Zgodnie z, opartą na analizie wzajemnych powiązań pomiędzy elementami struktury, systematyką miast Alexandra, zastosowane przez Tange drzewo to najprostszy szablon pozwalający uporządkować złożoną konfigurację w sposób hierarchiczny. Odrzucając modernistyczny, higieniczny i czysto funkcjonalny rozkład przestrzeni, metabolisci traktowali architekturę i urbanistykę jak organizację czysto mechaniczną. Według Asada Akira zwrot w stronę złożoności i różnorodności z jednoczesnym zachowaniem modernistycznej wrażliwości na logiczną organizację przestrzeni pozwala traktować metabolistyczne wizje miasta jako *katalizator nowoczesnego funkcjonalizmu* [10].

Niedogodnością systemu drzewa miał być jednak według Christophera Alexandra brak bezpośrednich połączeń jego poszczególnych elementów z innymi. Scalenie ich jedynie za pomocą ogniwa zespalającego. *W każdym zorganizowanym obiekcie ekstremalne podziały i rozbitcie elementów wewnętrznych to pierwsze znaki nadchodzącej destrukcji. W społeczeństwie rozpad oznacza anarchię. W jednostce, dysocjacja jest oznaką schizofrenii i bliskiego samobójstwa* [11].

Przeciwstawione miastu-drzewu, spontaniczne „miasto-kratownica” miało być modelem ahierarchicznym, bardziej od tego pierwszego złożonym i „subtelny”, odpowiadającym „miastu naturalnemu”. „Kratownica” pozwalać miała na wzajemne, wieloogniskowe powiązania elementów, z założeniem,

iż jeśli dwa z nich, usytuowane w oddaleniu od siebie, należą do zbioru, to wszystkie pomiędzy także. „Kratownica” Alexandra odpowiada pojęciu z dziesięć lat później utworzonej teorii Deleuze i Guattari - pojęciu „miasta rizomatycznego” [12].

Miasto rizomatyczne

Jeżeli miastu metabolistycznemu odpowiada model drzewa, postmetabolistycznemu odpowiada *rhizome* – kłącze. W miejsce hierarchicznej struktury o nieziennej funkcji każdej z części składowych pojawia się forma dynamiczna, zróżnicowana, pluralistyczna [13].

Miasto w powietrzu [14] projektu Arata Isozaki na pierwszy rzut oka wygląda jak pojedyncze drzewo, w rzeczywistości ma być jednak ich zlepkiem. Cylindryczne „pnie” o wysokości 200m spełniać miały w nim rolę pionów komunikacyjnych oraz podtrzymywać poziome „gałęzie” – wiszące w powietrzu jednostki mieszkalne. System nadziemnych połączeń i przejść struktury wiązać miał ze sobą elementy w sposób wielokrotny, jak w alexandrowskiej „kratownicy”. Wymienne elementy struktury działać miały zaś jak „plug-ins” Cooka.

Uzyskanie prawdziwej złożoności miasta, według Akira Asada możliwe jest jedynie poprzez wyrwanie się kreatora z tradycyjnego procesu jego tworzenia, prawdziwe otwarcie się na wpływy z zewnątrz. Tezy tej dowiódł Arata Isozaki na wystawie w Tokio w roku 1970 kontestując metabolistyczną metodykę tworzenia. Przekazując w ręce publiczności wystawy proces kreacyjny (przekazując na jej ręce młotki, gwoździe i sznurki umożliwiające wyznaczenie punktów infrastrukturalnych i powietrznych pasm zabudowy o różnorodnej funkcji) Isozaki nadał mu cechy dynamizmu, interaktywności, kolektywizmu. Efektem było wyrwanie się z tradycyjnej formuły czasu i przestrzeni, miasto jako prawdziwie pozbawiona hierarchizmu sieć infrastruktury i funkcji.

Miasto plug-in

Plug-in City grupy Archigram i Petera Cooka jest strukturą uosabiającą założenia bardzo zbliżone do metabolicznych, powstałe jednak na gruncie brytyjskim. Bezustannie przeobrażająca się megastruktura miała składać się z konstrukcji wypełnionej, podlegającymi standaryzacji, modułami. Podobnie do jednostek mieszkalnych z megastruktury Isozaki, w ramie *Plug-in City* zaplanowano rozmieszczenie kapsuł mieszkalnych. W wizji nieobecne są już struktury budowlane o danej funkcji, ale mechaniczne lub elektroniczne elementy, spełniające określone zadania. Postulat wartości estetycznej, gustu architekta odchodzi w przeszłość. Wizję warunkują idee mobilności i absolutnego podporządkowania wyborom konsumenta. Podobnie też, jak u japońskich metabolicznych, następuje w niej – wraz ze strefowaniem – metaboliczna wymiana elementów oraz kontrast pomiędzy niezmienną strukturalną ramą i podlegającym ciągłym przeobrażeniom elementom.

Kontestacja modernizmu i tradycyjnego pojęcia urbanistyki nie wykluczała oparcia wizji zarówno Archigramu, jak i metabolicznych na pewnych wątkach historii architektury, takich jak futurystyczna wizja miasta jako dynamicznej maszyny, zilustrowana przez *Citta Nuova* Sant'Elia. Co więcej, zagadnienia metabolicznego cyklu przemiany i ciągłych transformacji architektury nie są w tradycji japońskiej nowością, nawiązując do buddyjskich doktryn (*samsara* i *lakłana-Aleksanatas*) [15]. „Anarchiczne” miasto rizomatyczne wyznaczało nadejście w miejsce „higienicznie” uporządkowanej urbanistyki modernistycznej – postmodernizmu. Poprzez swoją heterogeniczność może także zostać uznane za ilustrację doktryny kapitalizmu – postulatu braku odgórnego interwencjonizmu, w tkance miasta interpretowanego *chaosem prelub wczesnokapitalistycznych struktur miasta*”, krytykowanym przez takich funkcjonalistów jak Le Corbusier [16].

PRZYPISY

- [1] H. Yatsuka, *An architecture floating on the sea of signs*, [w:] B. Bogner, *The New Japanese Architecture*, New York 1990, s. 38.
 [2] Pojęcie Antoine'a Artaud, [w:] *Ibidem*, s. 39.
 [3] A. Akira, *Untitled*, [w:] G. Genosko (red.), *Deleuze and Guattari, Critical Assessments of Leading Philosophers*, New York 2001, s.1012.
 [4] W skład grupy weszli (współpracujący ze sobą jedynie okresowo): Kisho Kurokawa, Kiyonori Kikutake, Fumihiko Maki, Masato Otaka, Kiyoshi Awazu.
 [5] K. Kikutake, [w:] W. J. R. Curtis, *Modern Architecture since 1900*, London 2006, s. 510 (tłum. aut.).
 [6] F. Maki, *The Megastructure*, [w:] C. Jencks, K. Kropf (red.), *Theories and manifestoes of contemporary architecture*, Chichester 2006, s.227 (tłum. aut.).

- [7] K. Tange, K. Kamiya, A. Isozaki, S. Watanabe, N. Kurokawa, H. Koh, 1960.
 [8] A. Akira, *op. cit.*, s.1010.
 [9] C. Alexander, *A City is not a tree*, [w:] C. Jencks, K. Kropf, *op. cit.*, s. 31.
 [10] A. Akira, *op. cit.*, s. 1009;
 [11] C. Alexander, *op. cit.*, s. 31.
 [12] *Rhizome city*.
 [13] K. Kurokawa, *The Enemy of Architecture*, [w:] G. Genosko, *op. cit.*, s. 1033.
 [14] *City in the Air*, 1967.
 [15] K. Kurokawa, *Metabolism In Architecture*, [w:] C. Jencks, K. Kropf, *op. cit.*, s. 70.
 [16] H. Yatsuka, *op. cit.*, s. 39.

BIBLIOGRAFIA

C. Alexander, *A City is not a tree*, [w:] C. Jencks, K. Kropf (red.), *Theories and manifestoes of contemporary architecture*, Chichester 2006, s. 30–32.

P. Cook, *Experimental Architecture*, London 1970.

W. J.R. Curtis, *Modern Architecture since 1900*, London 2006.

G. Genosko (red.), *Deleuze and Guattari, Critical Assessments of Leading Philosophers*, New York 2001.

K. Frampton, *Modern Architecture, A Critical History*, London 2007.

C. Jencks, *Architektura późnego modernizmu i inne eseje*, Warszawa 1989.

K. Kurokawa, *Metabolism In Architecture*, [w:] C. Jencks, K. Kropf, *op.cit.*, s.68–70.

F. Maki, *The Megastructure*, [w:] C. Jencks, K. Kropf, *op.cit.*, s.227, 228.

R. Pernice, *Metabolism Reconsidered, Its Role In the Architectural Context of the Word*, [w:] *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, vol. 3, 2/2004, s. 357–363.

N. Spiller, *Visionary Architecture, Blueprints of the Modern Imagination*, London 2006.

M. F. Ross, *Beyond Metabolism: the new japanese architecture*, New York 1978.

H. Yatsuka, *An architecture floating on the sea of signs*, [w:]

B. Bognar, *The New Japanese Architecture*, New York 1990, s. 38–41.

ŹRÓDŁA ILUSTRACJI

M. F. Ross, *Beyond Metabolism: the new japanese architecture*, New York 1978.

P. Cook, *Experimental Architecture*, London 1970.